

Opetus

Taivutuksen mallintamisesta ulkomaalaisopetuksessa

Leena Silfverbergin mielipide, jonka mukaan opiskelija on »opetettava ajattelemaan uudella tavalla» ja hänen on alusta alkaen »totuttauduttava tulemaan toimeen vain suomen kielellä» (1993b: 463), antoi virikkeen väitteeseeni: opettajan on opittava ajattelemaan uudella tavalla. Opiskelijaa ei tulisi muoto-oppiin pitäytyen opettaa »kävelemään takaperin, tuijottamaan sanan loppua, analysoimaan sanan loppua, irrottelemaan ja kiinnittelemään päätteitä, tunnistamaan sanatyyppejä lopusta käsin» (mts. 461). Taivutuksen oppiminen pysyy tietysti kielitaidon kivijalkana, sillä lähes jokaisessa lauseessa on taivutettuja sanoja. Taivutuksen omaksuminen takaperin kävelemällä on silti kiviriippa, joka hidastaa ja vie aikaa ja voimia kielen keskeiseltä osalta, sanojen ja sanontojen oppimiselta. Taivutuksen monimutkaisuus on monelle paha kompastuskivi. Siitä on tulossa jopa loukkauskivi ja pahennuksen kallio, koska se on perinteisen kieliopin ydin: kielioppi on kyseenalaistettu kielenopetuksessa. Taivutus on siksi opettajan koetinkivi, jossa olisi asetettava suomea opiskelevan asemaan, niin hankalaa kuin se onkin: häneltä puuttuvat vielä ne sanat, jotka meillä on jo ennen kuin yritämme tuijottaa niiden loppuun. Oppimissamme vieraisissa kielissä ei yleensä ole niin paljon taivutusmuotoja kuin suomessa (suku-kieliä lukuun ottamatta), joten meillä ei ole kokemusta pakosta oppia »ajattelemaan uudella tavalla».

Suomen kielen opetuksen metodeista ja tavoitteista keskustellaan muuallakin kuin

Virittäjässä. Helsingin Sanomien taannoksen (5. 12. 1993) artikkelin mukaan suomen kielen opetus on kriisissä: opetusmalleja on lukuisia, termistö kirjavaa ja kiistanalaisia yksityiskohtia paljon. Vuoden 1993 alussa perustetun työryhmän tarkoituksena onkin lehden mukaan suunnitella koulukieliopin uusimista, koska »vanhan koulukieliopin avulla suomea on vaikea opettaa vieraana kielenä ja suomalaisten on sen nojalla työläs opiskella vieraita kieliä». Ihanne olisi ilmeisesti metodi, jonka avulla kieltä voisi oppia kävelemällä eteenpäin ilman kieliopin kiviriippaa. Tarkastelen seuraavassa aluksi ulkomaalaisopetuksen tilannetta lähtien oppikirjoista ja pohdin sen näkymiä. Luonnostelen sitten opetuksen mallia, jota voi kutsua taivutuksen semantisoinniksi.

Suomea suomeksi

Suomen kielen ulkomaalaisille tarkoitettujen oppikirjojen viimeisin vaihe alkoi, kun Olli Nuutisen *Suomea suomeksi* ilmestyi vuonna 1977; sen ensimmäinen osa on ehtinyt yhdeksänteen ja jatko-osa kuudenteen painokseen. Oppikirjan johtotähtenä on ns. suora metodi, jolloin myös kielioppi esitetään suomeksi; sanastot eri kieliä varten on tehty erillisinä vihkosina. Kielioppia on tietoisesti pyritty keventämään: »Toiveenani oli saada aikaan oppimateriaali, joka selittäisi itse itsensä, niin että monien opiskelijoiden pelkäämää »kielioppia», ts. teoreettisesti esitetyjä sääntöjä termeineen tarvittaisiin mahdollisimman vähän» (Nuutinen 1977: 8). Kieliopin esittely onkin lähinnä viitteellistä.

Kielioppia haluaville ilmestyi Fred

Karlssonin *Finsk grammatik* (1978), josta tekijä sittemmin (1982) työsti *Suomen peruskieliopin* suomea osaavien opiskelijoiden käyttöön sekä myös osviitaksi suomen kielen opettajille. Tämä kielioppi, joka nyttemmin on käännetty mm. englanniksi, saksaksi ja espanjaksi, pyrkii »muotoilemaan kielioppisäännöt niin täsmällisesti kuin on mahdollista kohtuullisen kielioppitermistön avulla. Termit johtavat helposti liian teoreettiseen esitykseen, josta olen pyrkinyt eroon esittämällä runsaasti esimerkkejä. Ajatuksena on, että kieliopin säännönmukaisuudet näkyisivät myös esimerkeistä.» (Karlsson 1982: 5.) Fred Karlssonin uudennokset kohdistuvat nimenomaan taivutukseen. Uutta on mm. yhden taivutusvartalon käyttöönotto konsonantti- ja vokaalivartalon asemasta, *i*-muutoksien (monikko, imperfekti, superlatiivi) esittely yhtenäisenä kokonaisuutena ja partitiivin kolme päätettä (-*A*, -*tA* ja -*ttA*).

Kieliopin osuuden keventäminen on opetuksessa osoittautunut pulmalliseksi. Kielioppi ei itse selitä itseänsä: opiskelijat eivät omaksu muotoja, vaikka ymmärtävät tekstin sisällön, ja erillinen kielioppi edellyttää, että alkeet on opittu. »Suomea suomeksi»-sarjassa ovat ilmestyneet Anna-Liisa Lepäsmaan ja Leena Silfverbergin (1987) sekä Eila Hämäläisen (1988) oppikirjat, joissa on annettu huomattavasti enemmän tilaa kieliopin selityksille. Lepäsmaan ja Silfverbergin oppikirja on kieliopin uusi tuleminen, pelkistetyksi muoto-opin esittely, siis se runko, jonka Olli Nuutinen yrittää kirjassaan häivyttää. Se nojautuu Fred Karlssonin kielioppiin ja termistöön: »Oppikirjassa on pyritty käyttämään mahdollisimman vähän kielioppitermejä, ja kielioppi on kuvattu esimerkein.» (Lepäsmaa – Silfverberg 1987: 5.) Oppikirja kehittää edelleen Fred Karlssonin käyttöön ottamia taivutuskaavioita, joilla muodot kootaan yhteen.

Eila Hämäläinen taas on laajentanut tekstiosuutta. Oppikirjassa on monipuolista kielellistä materiaalia, vaihtelevaa sanastoa ja erityyppisiä harjoituksia. Opiskelijaa innostetaan kielen tuottamiseen varhaisesta vaiheesta alkaen. Teksteillä on myös kieliopil-

linen funktio: kieliopin muodot tulevat esiin teksteissä jo ennen kuin ne selvitetään laajakoissa kielioppiosuuksissa. Termien kohdalla palataan osittain perinteisiin nimityksiin kuten konsonantti- ja vokaalivartalo, partitiivilla on kaksi päätettä (-*A*, -*tA*). Tekstien avulla »opiskelija saa pian yleiskäsityksen kielen rakenteesta. Kieliopin kategorioita ei ole tarkoitus hallita teoreettisesti; riittää kun osataan ensin kurssiin sisältyvien sanojen taivutus ja omaksutaan esiteltujen muotojen käyttöyhteydet kirjan konteksteista. Eräät morfologian seikat (esim. omistusliitteet ja konditionaalin) voi aluksi oppia leksikosta, ja esimerkiksi eräitä lausetyyppejä (nominatiivipredikaatin sisältäviä ja päätteettömän akkusatiiviohjettin sisältäviä lauseita) voi käyttää analysoimatta lauseenjäsenten funktioita. Kielioppiterminologiaa on käytetty säästeliäästi mutta termit on kuitenkin mainittu, jotta opiskelijat voivat halutessaan etsiä lisätietoja kielioppikirjallisuudesta.» (Hämäläinen 1988: 5.) Kummassakin metodissa termistöä kevennetään opetuksessa siten, että latinalaiset nimet voivat jäädä pois: opiskelijan ei tarvitse memoroida termejä, jos hän tunnistaa päätteen. Esim. kolmannen infinitiivin illatiivi on siten *maan*-muoto ja inessiivi *ssa*-muoto (ks. myös Silfverberg 1993b: 461, 464).

Taivutuksen mallintamisessa kaikki esitellyt oppikirjat käyttävät nominien kohdalla taivutustyyppisiä, jotka yksilöidään esimerkkisanoin. Fred Karlssonilla (1982) niitä on 17, Leena Silfverbergillä 25 ja Eila Hämäläisellä 23. Verbien kohdalla käytetään ryhmiä, joita on kuusi eli tyypit antaa (1), saada (2), tulla (3), tavata (4), valita (5), lämmitä (6).

Kieliopin kriisi

Ulkomaalaisopetukseen on siis valittavana erityyppisiä oppikirjoja; tilanne suomessa on nähdäkseni parempi kuin useimpien ns. pienten kielten kohdalla. Kuitenkin tilannetta on syytä pohtia, sillä kielioppi on kansainvälisestäkin kriisissä. Pääpaino pannaan

Opetus

niin äidinkielen kuin vieraiden kieltenkin kohdalla kielen suulliseen käyttöön eikä rakenteen tuntemukseen. Sekä kieliopillisten termien tuntemus että kyky/halu kielen analysointiin ja päätteiden irrotteluun alkaa hävitä. Esimerkiksi Amsterdamin yliopistossa on hollannin kielen opiskelijoilta vielä toistaiseksi vaadittu perinteisen kieliopin tunteusta. Tämä tentti on osoittautunut opintojen pahimmaksi kompastuskiveksi. On varsin tavallista, että yli viisikymmentä prosenttia opiskelijoista reputtaa eivätkä he menesty juurikaan paremmin uusintatentteissä. Avuksi on suunniteltu tietokoneavusteinen kielioppikurssi (Florijn 1990); vanhat asiat on siis pantu uuteen leiliin opiskelijoiden valtaosan tyytyväisyydeksi. Kurssi on ollut käytössä niin lyhyen aikaa, että tuloksia ei voi vielä luotettavasti arvioida.

Pääaineopiskelua lukuun ottamatta vieraat kielet opitaan alkamalla puhua niitä. Voimme olla vain kateellisia: ilmeisesti sukukielen rakenne auttaa pitkälle, varsinkin kun hollantilainen oppii englantia koulussa. Ranskaa, espanjaa tai saksaa opitaan sijoittamalla vieraan kielen sanat oman kielen rakennekaavaan. Kommunikaatio luonnistuu, palaute korjaa pahimmat virheet, jotka haittaavat ymmärtämistä. Puhuminen ja puhutun ymmärtäminen on pääasia; Hollannin lehdistössä muuten kyllä voi hikitään maanmiesten kurjaa ääntämistä ja hollantilaisten idiomien käyttöä. Tätä kommunikaatiopainotteista käytäntöä vastaan suomen opiskelussa edellytettävä lauserakenteen ja muotojen analyysi ja teoreettisilla termeillä opeointi (esim. sija, vartalo, tunnus) vaativat opiskelijalta todella uutta ajattelua, vaikka puhuttaisiinkin »ssa-muodosta».

Kielen käytäntöön suuntautuneet opiskelijat eivät myöskään hahmota esimerkkejä kieliopillisena viestinä, joka korvaisi abstraktit termit. Tarvitaan kieliopillisuuden tajua tai lingvististä koulutusta, jotta esimerkiksi eli yksityistapauksesta voidaan abstrahoida sääntö analogisesti, muuten esimerkki jää tilannesidonaiseksi ilmaukseksi. Kieletutkimuksen kenttätöläiset tietävät, että kaikki kielenoppaat eivät pysty irtautumaan ilmausten reaalisesta viitesuhteesta. Heidän

mukaansa »ei voi sanoa» *Nyt aurinko paistaa*, jos sattuu satamaan taivaan täydeltä. Joskin opiskelija pystyy kääntämään esimerkkilauseen äidinkielelleen, hän ei välttämättä osaa tehdä tarvittavaa johtopäätöstä siinä olevan muodon käytöstä vastaavassa kontekstissa. Lauseella *Pöydällä on kuppeja* ei ole mitään tekemistä tilanteessa, jossa suomeksi todettaisiin *Pihalla on autoja*, joten tuotos voi kuulua esim. muodossa *Pihalla ovat autoja*. Opiskelija saattaa myös vieroksua minimipareja ja pitää niitä saman asian joutavana vatkaamisena.

Didaktiikan näkymiä

Vieraan kielen oppimisen tutkimus on laajennut omaksi tieteenhaarakseen. Sen avainsanoja ovat oppijakeskeisyys, oppimisprosessin huomioon ottaminen, interaktiivisuus ja itseohjautuva opiskelu (hyvä yleiskatsaus tutkimukseen esim. Ellis 1990; Larsen-Freeman – Long 1991). Jotkut teoreetikot suhtautuvat kielioppiin torjuvasti: sen opetus pitäisi rajoittaa tilanteisiin, joissa se ei haittaa kommunikaatiota, kuten kirjoitusharjoituksiin (esim. Krashen 1981: 57); hienosäätöä tarvitsee suppea edistyneiden joukko. Myönteisemmin suhtautuvat toteavat, että kieliopin opetuksesta ei ole todistettu olevan haittoja, joskaan ei selvää hyötyäkään (Ellis 1985: 143, 225), ja että se ilmeisesti aikuisilla helpottaa oppimista (Ellis 1984: 155). Eila Hämäläisen oppijakeskeinen oppikirja on metodiikaltaan kyllä aivan ajan tasalla, myös kieliopin nitomisessa tekstiyhteyksiin.

Opetuskäytännön ja oppimisen teoreettisen tutkimuksen lähentämisen ongelmaan en puutu. Molempien kohdalla tavoitteiden muotoilua hankaloittaa jo oppimisprosessin moniulotteisuus, sillä vastakkaisetkin mielipiteet voivat olla tavallaan yhtä oikeita. Niin kieliopin kuin yleensä kielen omaksumiseen pätee sekä Platonin että Orwellin ongelma. Edellinen kuuluu: Miksi oppija voi oppia niin paljon perin piskuisen aineiston perusteella? George Orwell taas kysyy: Miksi ihminen oppii niin vähän ylenpaltti-

sesta aineistosta huolimatta? Abstrahointi- ja oivalluskyky eivät ole aina opetettavissa: yksi näyttää oppivan itsestään, toinen ei millään. Leena Kytömäki muotoilee asian seuraavasti: »Kielen rakenteen opettamisen yksi hankaluus on ollut ja tulee olemaan, että kaikki eivät kerta kaikkiaan ole kiinnostuneita niin abstraktista asiasta. Ja vaikka olisivatkin, eivät oikein tahdo oppia. Tai jos oppivat, niin myös unohtavat, mitä ovat hetkeksi oppineet.» (Kytömäki 1993: 496.) Myös taivutuksen mallintamisessa on otettava huomioon oppivan vastaanottokyky: oppimisessa ei ole kyse syötöksestä (*input*) vaan vastaanotosta (*intake*). Viimeksi mainittua on tutkittu vähän (vrt. Ellis 1985: 159), ja siinä avautuisikin varsinainen työ-sarka suomen kielen ulkomaalaisopetukselle. Systemaattinen eri mallien tulosten vertailu koituisi sekä käytännön opetuksen että oppimisen teorian hyödyksi. Tutkimusten tulisi esim. selvittää, mikä osuus on intuitiolla eli sääntöjen sisäistämällä Platonin periaatteen mukaisesti. Toisaalta on otettava huomioon George Orwellin varoitus: ei kannata jankuttaa asioita, jotka eivät mene perille.

Taivutus kielen osana

Oppimisen pontimena on merkityshakuisuus. Leena Silfverbergin metodi on sikäli kognitiivisesti nurinkürinen, että siinä puuhastellaan päätteiden kanssa, niitä irrotellaan ja liitellään tarkaten »oikeata» muotoa. Suomalaiset lapset eivät opi äidinkieltään »kävelemällä takaperin» ja analysoimalla päätteitä lopusta alkaen. Kaikki kielet omaksutaan lineaarisesti alusta loppuun ja kokonaisvaltaisina hahmoina; kielelliseen hahmoon (sanan, sanaryhmän) liittyvän merkityksen tunnistaminen tapahtuu yleensä siinä vähän puolivälin jälkeen. Tähän perustuu luonnollisen puheen redundanssi: keskustelukumppanit ymmärtävät toisiaan kirjaimellisesti »puolesta sanasta». Opettaja tietää kokemuksesta, että tekstistä ei huomata päätteitä vaan yritetään ymmärtää viesti sanojen merkityksiä yhdistellen.

Aikuisen ns. luonnollisessa tilanteessa oppima suomi on tästä myös esimerkkinä. Helsingin Sanomien haastattelijan (15. 7. 1993) mukaan on erään parikymmentä vuotta Suomessa työskennelleen hollantilaisen puhe suunnilleen tällaista:

»Mulla on klinikassa sanon apulaiselle, että älä kysy! Sinä tehdä päätös! Jos tehdä huono päätös, sinä saada selkää. Jos tehdä hyvä päätös, me ei saada mitään.»

(Väsyessään Suomeen hän lähtee Pariisiin, jossa hän omistaa huoneiston:)

»Minä viihdyn! Sellainen viimeiden vuodensadan rakennettu talo.»

Helpointa on ymmärtää lauseita, joissa sanat ovat perusmuodossa. Sinänsä korrek-tit päätteet (»Mulla on klinikassa») eivät tee lauseesta ymmärrettävää. Virheelliset päät-teet taas eivät aina haittaa ymmärtämistä (»viimeiden vuodensadan rakennettu talo») niin paljon kuin lauserakenteen sekavuus (»Mulla on klinikassa sanon apulaiselle»). Päätteiden oppiminen on siis kommunikaation kannalta vähän palkitsevaa. Oppivan motivaatio saattaa kadota, jos hänestä tuntuu, että niitä »ei ikinä opi». Abstraktit käsitteet kuten »vartalo» ja »inessiivin tunnus» saattavat myös nostaa kynnyistä.

Taivutus kielitieteessä

Muoto-oppi on ollut fennistiikan kuninkaantie. Kalevi Wiik (1989–1991) osoittaa suomen nimitystaivutuksen historiassaan, kuinka hitaasti kielemme rakenne on hahmottunut ja kuinka vähitellen abstrahointi systeemiksi on tapahtunut. Taivutus nähdään perinteisesti fonologisena ilmiönä, joka on kuvattava irrallaan merkityksestä. Termejä on viljalti, ja niissä on kielitieteen eri koulukuntien leimoja. Pienenä testinä lukijalle: onko helppoa käsittää seuraavat vieraskieliset ja lingvistisellä metakielellä annetut määritelmät sijan muodostamisesta?

»Der Nominativ ist im Sg. grundsätzlich identisch mit dem merkmallosen Stamm des Wortes. – – Bei einer größeren Anzahl Nomina – – sind NomSg. und Stamm nicht identisch, sondern der NomSg. muß erst mit

Opetus

Hilfe morphologischer Regeln aus dem Stamm abgeleitet werden.» (Fromm 1982: 72.)

»Die Endung des Essiv ist *-na/-nä*. Sie wird dem Vokalstamm angefügt, bei Konsonantstämmigen tritt *e*-Epenthese ein. Auf diese Weise steht der Ess. immer in st.St.» (Fromm 1982: 78.)

Taivutus ei helposti avaudu, jos oppivan on vaikea ymmärtää sekä kieltä, jolla sääntö annetaan, että säännön metakieltä. Fonologista kiviaitaa kasvattavat äänne muutosten ja kielihistoriallisen taustan esittäminen, jos ne ovat käsitteinä outoja. Taivutusmallit ovat muistia rasittavan seikkaperäisiä.

Teoreettisesti, ottaen huomioon juuri oppimisen merkityshakuisuuden, voisimme kysyä: Olisiko mahdollista kytkeä taivutus semantiikkaan ja merkitykseen? Raimo Anttilan (1974) esittämää ajatusta sanan allomorfiin eli taivutettujen muotojen semiotiikasta olisi kehiteltävä edelleen. Hänen mukaansa on syytä olettaa, ettei allomorfeilla ole pelkästään häiritsevää vaikutusta, siksi yleistä niiden esiintyminen on. Niillä on oltava jokin funktio: muuten muutokset tuskin tuottaisivat niitä niin helposti, eivätkä ne jäisi kieleen niin pitkiksi ajoiksi. Kielessä merkitystyyppit (symboli, indeksi ja ikoni) sekoittuvat yhdeksi kokonaisuudeksi, jonka osia ei kielenkäytössä ole syytä huomata. Kun symboli on opittu, se saa heti ikonisen silauksen (lasta ei saa millään uskomaan, että *lehmä* voisi olla 'hevonen' ja päinvastoin). Allomorfit taas tuovat mukanaan indeksikaalisen elementin, ne viittavat rajojensa yli laajempiin kokonaisuuksiin, tavallisesti sanoihin. (Anttila 1974: 333–334; ks. myös Esa Itkonen 1991.) Tieteellisesti: »Morfofoneemista vaihtelua on pidettävä sanansisäisen indeksin ikonina (diagrammina). Tällainen indeksi ilmaisee suhdetta. Morfofoneeminen relaatio on suhde eikä olio, ja siksi morfofoneemisilla koodailla (invarianteilla pohjamuodoilla) ei ole todellisuusarvoa.» (Anttila 1974: 334.)

Fred Karlsson (1978, 1982) antaa sanan perusmuodoksi nominatiivin ja infinitiivin eli sanakirjamuodot. Näiden muotojen avulla oppiva semantisoii muodon (symbolin) eli

liittää sen mielessään olevaan merkitykseen (ikoni); täten hän voi alkaa kommunikation. Taivutuksessa tätä merkitystä muunnellaan sijamuodonkin viitatessa peruserkitykseen (indeksi). Muunnokset ketjuuntuvat, yhdistyvät ja varastoituvat kategorioiden alle, joilla on jokin yhteinen piirre (taivutustyyppit); tätä ovat suomalaisen kielen tajunnan kannalta pohtineet myös Terho Itkonen (1976) ja Heikki Paunonen (1976). Perusmuoto ja muunnokset muodostavat suhteen, johon liittyy tieto toisista suhteista, niiden osittaisesta samanlaisuudesta ja erilaisuudesta. Esimerkkinä ovat seuraavat substantiivit, joiden nominatiivit ovat lähellä toisiaan mutta joihin liittyy tieto erilaisesta käyttäytymisestä taivutusmuodoissa. Produktiivisimmasta muodosta (esim. *täti*, *tädin*) poikkeava taivutustyyppi (*suuri*, *suuren*) on lihavoitu. Kursiivilla esitetään muodot, joissa saattaa esiintyä vaihtelua.

<i>peti</i>	juuri	keli	pieni	nimi	riisi
täti	muuri	peli	sieni	<i>niemi</i>	poliisi
vati	suuri	veli	suoni	lumi	viisi

Vaihtelua esiintyy lainasanan *peti* kohdalla astevaihtelun poisjäämisessä (*petissä*) tai käytössä (*pedissä*). Partitiivi *niemeä* on syrjäyttämässä vanhan *nientä*-muodon. Partitiivi erottaa *nimi*- ja *pieni*-tyypit (*nimeä*, *pien-tä*). *Viisi* nivoutuu erääseen kategoriaan (tyyppiin), *veli* muodostaa oman yksikön, samoin partitiivi *lunta*. Monisyyden verkoston hallitseminen on sidoksissa siihen, että sanan merkitys yhteydessään on selvillä: suomalaisellekin saattaa olla vaikeata tuottaa sijamuotoa, joka on käytössä harvinaisen (Terho Itkonen 1976: 53–54). Suhteet jäsenyvät verkostoksi (ks. Paunonen 1976), jossa pääsääntö (produktiivinen *i*-vartalo) saa rinnalleen epäproduktiivisia suljettuja ryhmiä (*e*-vartalot; *suuri*-tyyppi; *viisi*-tyyppi, yksittäiset poikkeukset).

Vartalo ja taivutus

Tunneilla yhteyksiä voidaan esittää valitettavasti vähän, ja siksi sanan mukana on

opittava taivutuskoodi. Oppikirjojen sanastoissa annetaan tietoa taivutuksesta lisäämällä Setälän ajoista lähtien (Wiik 1989: 151) yksikön nominatiivin jälkeen yksikön genetiivi ja partitiivi (tai partitiivi ja genetiivi) sekä monikon partitiivi, joskus myös joku muu monikon sija (esim. inessiivi). Tavanomaisesti päätte erotetaan vartalosta:

täti, tädi/n, täti/ä, täte/jä
juuri, juure/n, juur/ta, juuri/a
veli, velje/n, velje/ä, velji/ä

Kieltä oppiva joutuu täten opettelemaan sanan (muodon yhdistäminen merkitykseen) ja sen taivutuksen samanaikaisesti. Eikö näkökuva ole liiaksi kuormitettu? Liika informaatio haittaa tärkeimmän viestin tajuamista. Viivat, joita ei tietenkään teksteissä esiinny, tekevät sanan optisesti raskaaksi hahmottaa. Jotkut oppilaat saattavatkin omaksua yksikön genetiivin ja monikon partitiivin »taivutusvartaloksi» eli tuottavat muotoja *kerroksenessa* pro *kerroksessa* tai *talojaissa* pro *taloissa*. Tässä olisi jälleen tutkimukselle konkreettinen ja tärkeä kohde: kokeilla, mikä tapa tuottaa parhaat tulokset. Sanat voitaisiin nimittäin esittää myös käyttäen reaali muotoja:

keli
täti, tädin
juuri, juuren, juurta
veli, veljen

Teemamuotoja annettaessa jätetään pois vartaloa osoittavat viivat ja annetaan vain taivutuksen kannalta välttämätön tieto. Taivutus on opittava automatisoimaan teemamuodoista.

Taivutuksessa puhutaan totutusti *vartalosta*, johon päätteet liitetään. Fred Karlsson operoi yhdellä »taivutusvartalolla», mikä on tosin pleonasmi: *vartalo* esiintyy vain taivutuksessa. Tämä »taivutusvartalo» saadaan yksikön genetiivistä, ja se on perinteisesti ns. heikko vokaalivartalo (samoin Lepämaa – Silfverberg 1987). Kielihistoriallisesti motivoitu lähtökohta on ns. vahva vokaalivartalo (tämän kannalla on esim.

Branch 1993). Eila Hämäläinen (1988) esittää sekä vahvan ja heikon vokaalivartalon että konsonanttivartalon käsitteet. Yksimielisyyteen ei siis ole päästy.

Nyky-suomen sanakirjan mukaan »Vartalo on se osa sanaa, joka jää jäljelle, kun erotetaan taivutuspäätte (t. tunnus, päätte ja liite).» Asiaa valaistaan esimerkein ja yhdyssanojen seuraavasti: »Vahva, heikko vartalo. Monikon vartalo. – Yhd. nomini-, pronomini-, sana(n)-, verbivartalo; modus-, monikko-, presens-, taivutus-, tempus-, yksikkövartalo; konsonantti-, vokaalivartalo; a-, i-vartalo.» Koko taivutusmorfologia esitellään tämän käsitteen avulla, joten lingvistiksestä apukäsitteestä on tullut olio. Ongelmat alkavat sitä paitsi jo käsitteestä: vartalolla ymmärretään yleensä sanan *m u u t t u m a t o n t a* osaa, kuten esim. kolmen englantilaisen sanakirjan määrittämä vastaavasta hakusanasta *stem* osoittavat:

- that part of a word which has unchanged spelling when the word is inflected (New Penguin)
- unchanging part of word to which inflectional endings are added (Penguin)
- the underlying form, often consisting of a root plus an affix, to which the inflectional endings of a word are added (Webster)

Teema ja teemamuodot kuuluvat kielenopetukseen, vartalon, juuren tai kannan pohdinta taas lingvisteille. Raimo Anttilan sanoin: »Paradigman oppiminen on tietyn allomorfikuvion oppimista, ja näin koulukielioppien teemamuotoperiaate on teoreettisesti täysin adekvaatti.» (1974: 335; vrt. myös Wiik 1989: 158.) Teemamuodot annetaan, mikäli joitakin muutoksia tapahtuu, esim. *nimi*, *nimen*. Partitiivi on lisättävä tyypeissä *pienä*, *uutta*, *hyvyyttä*, *kolmatta*. »Vartalo» on lekseemin merkitystä kannattava osa, joka saattaa muuntua päätteiden vaikutuksesta. Nämä muutokset voidaan periaatteessa nähdä nominatiivista ja genetiivistä. Genetiivin pois jättäminen viestii »ei muutosta».

Opetus

Taivutustyytit ja taivutusluokat

Nomineilla on Leena Silfverbergin mukaan vain yksi vartalo, johon kaikki päätteet liitetään, mutta yleiseen periaatteeseen liittyy sitten lista erikseen opittavia »poikkeuksia». Erikseen on muistettava, että joidenkin päätteiden kanssa täytyy käyttää vahvaa konsonanttia, jos sanassa on astevaihtelukonsonantti. Erikseen opetellaan vahva-asteiset sijamuodot »poikkeuksina», ja erikseen opitaan myös sanatyypit, joissa kaikkien päätteiden (paitsi partitiivin) edellä on vahva aste. Yksikön partitiivi opitaan aina sanatyyppin mukaan erikseen, koska sitä »ei tehdä vartalosta». Verbeille opitaan kolme vartaloa: infinitiivin, yks. 1. persoonan vartalo ja 3. persoonan vartalo. (Silfverberg 1993b: 461.) Sanatyypit täytyy »luonnollisesti omaksua pieninä annoksina» (mts. 462).

Suomen kielen taivutus on monimutkainen hahmottaa, muistaa ja soveltaa. Yksi tapa helpottaa memorointia on luoda kategorioita, jotka tekevät moninaisuuden helpommin hallittavaksi. Yleiskatsauksen puitteina voisivat olla vanhaan tapaan deklinaatiot ja konjugaatiot. Kielioppien historiassa deklinaatiot harvenivat kuudesta yhteen,

jolloin systeemi menetti merkityksensä. Esim. Elias Lönnrot poisti deklinaatiot juuri sillä perusteella, että taivutus voidaan esittää yhtenä ja yhtenäisenä systeeminä (Wiik 1990: 140). Jos yhtenäinen systeemi pirstoutuu nominien kohdalla oppikirjoissa 17–25 ja Nykysuomen sanakirjassa jopa 85 taivutustyyppiin, tuntuu omaksuminen jo etukäteen ylivoimaiselta. Koko kirjavuuden jakautuminen neljään deklinaatioon ja konjugaatioon antaa ainakin sen lohdun, että vielä opittavilla sanoilla tulee olemaan jotain yhteistä jo opittujen kanssa. Verbien kohdalla ollaan jo yksimielisiä viidestä tai kuudesta ryhmästä, kuten edellä on mainittu. Supistumaverbit (ryhmät neljä, viisi ja kuusi) voidaan koota yhteen yhteisten tunto-merkkien (esim. monikon imperatiivi ja aktiivin partisiipin perfektin) vuoksi. Verbien mallin mukaan voimme ryhmittää myös nominin neljään luokkaan. Kriteerit ovat samat, taivutuspäätettä edeltävä mahdollinen infiksaatio. Nominin perusmuoto on yksikön nominatiivi, obliikvisijojen perustana yksikön genetiivi. Verbin perusmuoto on infinitiivi, josta johdetaan infinitiivi- ja preesensvartalot. Jako on pääpiirteittäin seuraava:

	Deklinaatio	Konjugaatio
1.	perusmuoto ja vartalo päätyvät yhteen vokaaliin	infinitiivi- ja preesensvartalo
2.	perusmuoto ja vartalo päätyvät kahteen vokaaliin	infinitiivi- ja preesensvartalo
3.	perusmuoto konsonantti-, vartalo vokaalipäätteinen	infinitiivivartalo konsonantti-, preesensvartalo vokaalipäätteinen
4.	perusmuodossa -e, as, -is, vartalossa ee-, aa, -ii	infinitiivivartalossa at-, ot-, ut-; et-; it- preesensvartalossa aa, oa, ua; ene; itse

Deklinaatioiden ja konjugaatioiden alaryhmiin en tässä puutu, vaan luonnostelen joihtakin muita kohtia, joissa voitaisiin yksinkertaistaen ja yleistäen helpottaa taivutuksen omaksumista.

Astevaihtelu

Astevaihtelu voitaisiin esittää ääntämisen piirteenä, joka koskee määrätapauksissa kolmen konsonantin (*k, p, t*) pehmenemistä. Foneettinen vaihtelu on kielissä pikemminkin sääntö kuin poikkeus; suomen erikoisuus on vaihtelun laajuus ja se, että kirjoitamme sanat niin kuin ne äännetään. Astevaihtelun oppiminen ei itse asiassa ole suomen vaikeuksista suurimpia; kokemukseni mukaan tavallisimmat tapaukset automatisoituvat suhteellisen helposti, kun konsonanttien vaihtelu annetaan teemamuodossa. Vaihtelu voidaan esittää kunkin sijamuodon piirteenä. Avoimen ja suljetun tavun vaihtelu ei sinänsä »laukaise» muutosta. Kyse ei liene enää fonologisesta lainalaisuudesta, vaan vaihtelu on myös semanttinen muotopiirre. Pehmennys kuuluu muotoon *otamme*, mutta ei muotoon *tyttömmä*. Se ei kuulu sanaan *auton, petin* tai *Outin*, vaikka sitä käytetään muodoissa *tädin* ja *kadun*. Pehmennyksen toteuttaminen muistuttaa alternantin valintaa kahdesta mahdollisuudesta. Semanttinen eronteko saattaa johtaa monikossa kahteen muotoon kuten *olla keulilla* (keula kuvaannollinen?), vaikka pitää *puhdistaa seuloilla* (seula konkreettinen?), tai tyyliin »itku ja hammasten kiristys» vastaan »hampaitten pesu». Semanttinen sisältö (sanaluokka) vaikuttaa kolmitavuisissa *la-*, *na-*, *ra-* päätteisissä sanoissa eli *ahkerilla* vaikka *vaahteroilla*, *kavalissa* vaikka *kanaloissa* jne.

Partitiivi

Partitiivi on suomen ongelmalapsi niin syntaksissa kuin taivutuksessakin. Syntaksissa se on alternatiivissa nominatiivin ja genetiivin kanssa, taivutuksessa tavallaan no-

minatiivin ja obliikvisijojen »välissä». Aina tulee hankaluuksia, kuvaa sen kuinka tahansa. Taivutuksen mallintamisessa lienee parasta lähteä siitä, että partitiivin päätteeseen nominatiiviin, jolloin »konsonanttivartaloa» ei tarvita (Karlsson 1978, 1982). Keskustelua on käyty partitiivin päättevarianteista, joihin Fred Karlsson on tuonut kolmanneksi *tta*-päätteen *e*-nomineja varten (Karlsson, Lepäsmä – Silfverberg). Haittana on, että kolmas päätte aiheuttaa partitiivin epäsymmetrisyyden (monikossa vain kaksi päättevarianttia) ja abessiivin hankaloitumisen. Sitä paitsi nousee esiin kysymys, kuinka selitetään partitiivit *uutta*, *hyvyyttä*, *kolmatta*.

Partitiivin voisi mallintaa kahden päättevariantin pohjalta seuraavaan tapaan käyttäen yllä mainittuja teemamuotoja:

pääsääntö: *-a*, *-ta* nominatiiviin

tyttöä, riviä, maata, kerrosta

aläsääntö: *a*-päätte *e*-vartaloon (teemamuoto genetiivi)

nimeä, lehteä

joissakin tyypeissä *e* katoaa, päätte *-ta* (liitetään teemamuotoihin)

suurta, suomalaista

(uud+ta) uutta

(hyvyyd+tä) hyvyyttä

Huomaa poikkeukset (liitetään teemamuotoihin)

perhe (ee-vartalo) - perhettä

kolmas - kolmatta

suurempi - suurempaa

Ulkomaalaisen oppijan kannalta lyhin selitys partitiiville olisi »vahva eli epäsäännöllinen taivutus». Tällä termillä kuitataan poikkeavuudet niin useassa kielessä, että opiskelijaa ei tarvitse »opettaa ajattelemaan uudella tavalla». Samoin kriteerein voitaisiin nostaa »vahvaan taivutukseen» tapaukset, joissa yhdellä sijalla on päättevariantteja. Heikossa eli säännöllisessä taivutuksessa sija ilmaistaan yhdellä päätteellä. Täten profiloituisivat partitiivin ohella yksikön ja monikon illatiivi, monikossa lisäksi genetiivi. »Vahva» ja »heikko» astevaihtelun ter-

Opetus

meinä voitaisiin korvata puhumalla konsonanttien »pehmeästä» tai »pehmentyväästä» muodosta, kuten edellä on mainittu.

Monikon ja imperfektin aiheuttamat muutokset

Monikossa ja imperfektissä ensimmäinen deklinaatio ja konjugaatio pirstoutuvat alaryhmiin. Muiden kohdalla *i*-infiksi aiheuttaa yhtenäisen reaktion (erikseen *si*-imperfekti). Jako deklinaatioihin ja konjugaatioihin helpottanee muotojen oppimista, sillä se jäsentää vaikeudet määrätapauksiksi. Sama toistuu myös passiivin kohdalla: ensimmäisen konjugaation verbit ovat monimutkaisemmat kuin muut.

»Jokainen suomen kielessä arvosanan suorittanut tietää, että tavallisesti *a* katoaa monikon *i:n* edeltä, mutta muuttuu *o:ksi* kaksitavuisissa sanoissa, joiden ensimmäisessä tavussa on *a*, *e* tai *i*, mutta kuinka moni opettaja alkutaipaleella huomaa ottaa tämän tiedon käyttöön?» (Silfverberg 1993a: 246.) Ensimmäisen tavun vokalismin *i*-infiksiä edeltävän *a:n* kaksoisroolin aiheuttajana on arvoitus, johon tutkijat eivät ole löytäneet tyydyttävää selitystä (Wiik 1984). Mallintamisessa voisi pääsääntönä olla tavun pituuden säilyminen, eli lyhyt vokaali katoaa, pitkä vokaali lyhenee ja diftongi vaihtuu. Erikoisasemassa ovat »pinovartalot», joilla tavu pitenee vokaalin säilyessä joko ilman muutoksia (talo- taloi-, sano- sanoi) tai muuttuen (kala- kaloi, antantoi-; tuoli- tuolei-). Jos kenttä jakautuu kahteen, voi oppimisprosessin kiteyttää kysymykseen: onko sanalla pinovartalo vai ei?

Lopuksi

On turha toivoa tai pelätä, että kielioppi menettäisi asemansa opetuksessa: aikuinen oppija haluaa tietää, mikä on korrekti ilmaus, kuinka se tehdään – jotkut vielä kysyvät syytäkin. Opetuksessa olemme halunneet antaa oppivalle parasta, mitä talosta löytyy, eli tieteellisen tutkimuksen tuloksia. Nyt

näyttää siltä, että opettajan olisi opittava ajattelemaan uudella tavalla, näkemään kielen oppivan näkökulmasta. Tässä puheenvuorossa olen halunnut tuoda keskusteluun teesejä taivutuksen semantisoinnin puolesta:

1. Taivutuksen mallintamisessa on palattava teemamuotoihin. Oppivalle kieli on merkitystä kannattavia muotoja, jotka ovat konkreettisia entiteettejä. Nominativistien ja generativistien kiista kuuluu lingvistiikkaan, ei oppitunnille.

2. Taivutuksen mallintamisessa on pyrittävä suurempiin kokonaisuuksiin. Tällaisia kokonaisuuksia voivat olla deklinaatiot ja konjugaatiot, joiden alle erilaiset tyypit voidaan sijoittaa.

3. Mallintamisessa on pyrittävä antamaan pääsääntö ja yksilöimään siitä poikkeavat tapaukset. Äidinkieltään oppiva jäsentää todennäköisesti muodot juuri tällä tavalla.

4. Oppivan on ensin päästävä kieleen sisälle, ennen kuin sitä voi analysoida. Sääntöjen ja esimerkkien lisäksi pitäisi oppivan varastoida muistiin taivutusta tukevia kokonaisuuksia, kuten esim. runot, sananlaskut, lyhyet vitsit, mainoslauseet, eli sellaisia lyhyitä nasevia tekstejä, jotka painuvat myös suomalaisen mieleen. Opiskelijoiden pitäisi tutustua autenttisiin teksteihin niin pian kuin mahdollista, eikä vasta sitten kun »koko kielioppi» on käyty läpi. Oppiva voi itsekin hakea sanoja sanakirjasta ja kieliopista selityksiä sija- tai verbimuodoille ja todeta, että hänen ei tarvitse pelätä kielioppia.

PÄIVI SCHOT-SAIKKU

LÄHTEET

- ANTTILA, RAIMO 1974: Allomorfiin semiotiikkaa. – Virittäjä 78 s. 331–337.
 BRANCH, HANNELE 1993: Kielentuntemusta Lontoon yliopistossa suomea opiskeleville. – Virittäjä 97 s. 470–472.
 ELLIS, ROD 1984: Classroom Second Language Development. Pergamon, Ox-

- ford.
- 1985: *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford University Press.
- 1990: *Instructed Second Language Acquisition. Learning in the Classroom*. Blackwell, Oxford.
- FLORIJN, ARJEN 1990: *Assessing Courseware Development*. – Janssen, Judith – van Loon, Heleen (toim.): *New Media in the Humanities. Selected Papers from the International Conference on Interactive Audio, Interactive Video and Open Learning*. 24 & 25 October 1990. University of Amsterdam, Faculty of Arts. S. 100–113.
- FROMM, HANS 1982: *Finnische Grammatik*. Heidelberg.
- HELSINGIN SANOMAT 15. 7. 1993: Pienet koirat purevat lääkäriään. Muualta tullut -sarjassa hollantilaisen eläinlääkärin Jos de Rijkin haastattelu. (Ritva Liikkanen.)
- HELSINGIN SANOMAT 5. 12. 1993: Kieli ilman kielioppia. (Jorma Korhonen.)
- HÄMÄLÄINEN, EILA 1988: *Aletaan! Suomen kielen oppikirja vasta-alkajille*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ITKONEN, ESA 1991: *Two Notions of Universal Grammar*. – Vilkuna, Maria – Anttila, Arto (toim.): *SKY. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja*. Helsinki. S. 53–90.
- ITKONEN, TERHO 1976: *Syntaktisten vaikutusyhteyksien luonteesta*. – Virittäjä 80 s. 52–81.
- KARLSSON, FRED 1978: *Finsk grammatik*. SKST 339. Helsinki.
- 1982: *Suomen peruskielioppi*. SKST 378. Helsinki.
- KRASHEN, STEPHEN 1981: *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1993: *Miten taikoa tieteestä taitotietoa?* – Virittäjä 97 s. 494–497.
- LARSEN-FREEMAN, DIANA – LONG, MICHAEL H. 1991: *An Introduction to Second Language Acquisition Research*. Longman, London.
- LEPÄSMAA, ANNA-LIISA – SILFVERBERG, LEENA 1987: *Suomen kielen alkeisoppikirja*. FinnLectura, Helsinki.
- NEW PENGUIN: *The New Penguin English Dictionary*. Penguin Books. 1986.
- NUUTINEN, OLLI 1977: *Suomea suomeksi*. SKST 338. Helsinki.
- NYKYSUOMEN SANAKIRJA 1–3. Porvoo. 1970.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: *Allomorfiin dynamiikkaa*. – Virittäjä 80 s. 82–107.
- PENGUIN: *The Penguin English Dictionary*. Second Edition. Penguin Books. 1975.
- SILFVERBERG, LEENA 1993a: *Mitä on suomi vieraana kielenä?* – Virittäjä 97 s. 245–252.
- 1993b: *Suomen äänne- ja muoto-opin opetuksesta vieraskielisille*. – Virittäjä 97 s. 459–465.
- WEBSTER: *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. New Jersey. 1989.
- WIIK, KALEVI 1984: *Miksei munoja vaikka kanoja? Kantasuomen toisen tavun a+i-diftongin a:n kahtalaisen kehittymisen syiden pohdiskelua*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 20. Turku.
- 1989: *Suomen kielen morfofonologian historia I. Nominien taivutus 1649–1820*. Turun yliopisto, Fonetikan laitos.
- 1990: *Suomen kielen morfofonologian historia II. Nominien taivutus 1820–1845*. Turun yliopisto, Fonetikan laitos.
- 1991: *Suomen kielen morfolonologian historia III. Nominien taivutus 1845–1850*. Turun yliopisto, Fonetikan laitos.